CHANUKEH GELT

Sholem Aleichem

Treft, kinder. Voser *yontev* iz der bester fun ale *yomim-tovim?*

Chanukeh.

Akht tog *k'seder* nisht gehn in *cheder,* esen latkes mit shmaltz, shpielen in dreydel un bekumen fun ale zayten chanukeh-geld — nu, bedarf men nokh a beseren *yontev* ?

Vinter. Droysen iz kalt, der frost brent mit *sakones.* di fenster zenen ferkovet,[1] bedekt mit shney, tzemohlt[2] oyfn shensten art,[3] un in shtub iz varem — *mechayeh-nefoshes.* Dos zilberne Chanukeh-lempel shteht tzugegreyt nokh fun baytog. Der tate geht-um iber der shtub, di hend arunter, un *davent mayrev.* Oysgeshtanen *shimen-esrei,* nemt er aroys fun tishkestel a vekhsen likhtel (dem *shamesh*), zogt *Aleynu* un makht tzu unz, zu mir mit mayn yungeren bruder Motel, oyf *loshn-koydesh:*

– Ee-oh! *Shehu noyteh shomoyim v'yoysed ho'oretz* . . . Ee-nu-oh!

טרעפט, קינדער. וואָסער יום-טוב איז דער בעסטער פון אַלע ימים-טובים ?

חנוכה.

אַכט טאָג כסדר נישט געהן אין חדר, עסען לאַטקעס מיט שמאַלץ, שפּיעלען אין דריידעל און בעקומען פון אַלע זייטען חנוכה-געלד — נו, בעדאַרף מען נאָך אַ בעסערען יום-טוב ?

ווינטער. דרויסען איז קאַלט, דער פראָסט ברענט מיט סכנות. די פענסטער זענען פערקאָוועט, בעדעקט מיט שניי, צעמאָהלט אויפ'ן שענסטען אַרט, און אין שטוב איז וואַרעם — מחיה-נפשות. דאָס זילבערנע חנוכה-לעמפּעל שטעהט צוגעגרייט נאָך פון בייטאָג. דער טאַטע געהט-אום איבער דער שטוב, די הענד אַרונטער, און דאַווענט מעריב. אויסגעשטאַנען שמונה-עשרה, נעמט ער אַרויס פון טישקעסטעל אַ וועכסען ליכטעל (דעם שמש), זאָגט 'עלינו' און מאַכט צו אונז, צו מיר מיט מיין יונגערען ברודער מאָטעל, אויף לשון-קודש:

— אי-אָ ! שהוא נוטה שמים ויוסד הארץ . . . אי-נו-אָ !

---

[1] Ferkoven – to chain, frozen

[2] Tzemoln – to paint

[3] Art – sort, type, way

Ikh un mayn bruder Motel fershtehen nit vos er meynt. Un mir fregen ihm:

– Vos? A shvebele? [1]

Der tate bevayzt mit der hand ahin, in kikh arayn.

– Ee-oh-oh! *V’al keyn nekaveh l’kho* . . . Ee-oh-nu!

Vos? A kolodatshmeser? [2] A sherel? [3] Dos oybershte fun’m shtoysel? [4]

– Mt-ay-ee-oh-nu-fe! Ami! Ami! *Bayom hahu yihyeh Adonoi echod ushmoy echod* . . . Di Mame! Ruft arayn di mame, loz zi gehn heren bentshen Chanukeh-likhtlekh.

Ikh un mayn bruder Motel lozen zikh loyfen beyde, eynem iber’n anderen.

— Mame! Gikher, Chanukeh-likhtlekh!

— Oy, a *makeh* iz mir, Chanukeh-likhtlekh! Zogt di mame un varft-avek ale arbeyt in kikh (me hot gekoylt [5] genz, me pregelt shmaltz,[6] me hot gereshtshinet latkes) un lozt zikh loyfen in shtub arayn, un nokh ihr — Brayne di kekhin, a shvartze idine mit vontzis,[7] mit a fet *ponim* un mit *tomid* fete oysgeshmirte[8] hend.

איך און מיין ברודער מאָטעל פערשטעהען ניט וואָס ער מיינט. און מיר פרעגען איהם:

— וואָס ? אַ שוועבעלע ?

דער טאַטע בעווייזט מיט דער האנד אהין, אין קיך אַריין.

— אי-אָ-אָ ! ועל כן נקוה לך . . . אי-אָ-נו !

— וואָס? אַ קאָלאָדאַטשמעסער ? אַ שערעל ? דאָס אויבערשטע פונ’ם שטויסעל ?

— מט-אַי-אי-אָ-נו-פע ! אמי ! אמי ! ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד . . . די מאַמע ! רופט-אַריין די מאַמע, לאָז זי געהן הערען בענטשען חנוכה-ליכטלעך.

איך און מיין ברודער מאֵטעל לאָזען זיך לויפעןביידע, איינם איבער’ן אַנדערען.

— מאַמע ! גיכער, חנוכה-ליכטלעך !

— אוי, אַ מכה איז מיר, חנוכה-ליכטלעך ! זאָגט די מאַמע און וואַרפט-אוועק אַלע אַרבייט אין קיך (מע האָט געקוילעט גענז, מע פּרעגעלט שמאַלץ, מע האָט גערעשטשינעט לאַטקעס) און לאָזט זיך לויפען אין שטוב אַריין, און נאָך איהר — בריינע די קעכין, אַ שווארצע אידינע מיט וואָנציס, מיט א פעט פּנים און מיט תמיד פעטע אויסגעשמירטע הענד.

---

[1] Shvebele – a match

[2] *[No clue. Some kind of knife?]*

[3] Sherel – a scissors (from shern, to cut or shear)

[4] Shtoysl – a mortar or a pestle. *Di oybershte fun’m shtoysl* would be the pestle,

[5] Koylen – to slaughter

[6] Pregeln – to fry, render

[7] Vontze – moustache

[8] Oysgeshmirte – smeared, greasy

Di mame shtelt zikh avek in a zayt un makht a frum *ponim,* un Brayne di kekhin blaybt shtehn bay der tir, visht[1] di hend in'm koytigen[2] fartekh, thut a shmir mit der feter hand iber der noz fun unten aroyf un lozt-iber a shvartzen tzaykhen iber gantzen *ponim.* Mir zenen shtarker fun ayzen, ikh un mayn bruder Motel, az mir halten zikh ayn un shisen nit oys keyn gelekhter.

Der tate geht-tzu mit'n ongetzundenem *shamesh* tzum Chanukeh-lempel, boygt zikh on un makht di *brokheh* mit'n bekanten *nign: Borukh Atoh!* Un lozt-oys: *l'hadlik ner shel Chanukeh!*

Di mame entfert mit groys *yiras-shomayim Borukh hu uvorukh sh'mo, omen.* Un Brayne shokelt tzu mit'n kop un makht *bishas mayseh* azelkhe piskes.[3] Az ikh un mayn bruder Motel hoben *moyre* a kuk thun eyns oyf dos andere.

Haneros halolu she'onu madlikin – zingt der tate unter der noz un shpatzirt-arum hin un tzurik iber'n zal, kukt oyf'n Chanukeh-lempel, zogt un zogt un hert nor nisht oyf tzu zogen. Mir volten velen, es zol shoyn hoben ayn ek, er zol zikh shoyn nemen tzu der keshene, tzum baytele.[4] Mir vinken zikh iber, shtupen-unter[5] eyns dos andere:

די מאַמע שטעלט זיך אוועק אין אַ זייט און מאַכט אַ פרום פּנים, און בריינע די קעכין בלייבט שטעהן ביי דער טיר, ווישט די הענד אינ'ם קויטיגען פאַרטוך, טהוט אַ שמיר מיט דער פעטער האַנד איבער דער נאָז פון אונטען ארויף און לאָזט-איבער אַ שוואַרצען צייכען איבער'ן גאַנצען פּנים. מיר זענען שטאַרקער פון אַייזען, איך און מיין ברודער מאָטעל, אַז מיר האַלטען זיך אַיין און שיסען ניט אויס קיין געלעכטער.

דער טאַטע געהט-צו מיט'ן אָנגעצונדענעם שמש צום חנוכה-לעמפּעל, בויגט זיך אָן און מאַכט די ברכה מיט'ן בעקאַנטען ניגון : ”ברוך אתה ! “ און לאָזט-אויס : ”להדליק נר של חנוכה ! “

די מאַמע ענטפערט מיט גרויס יראת-שמים ”ברוך הוא וברוך שמו, אָמן”. און בריינע שאָקעלט-צו מיט'ן קאָפּ און מאַכט בשעת מעשה אזעלכע פּיסקעס. אַז איך און מיין ברודער מאָטעל האָבען מורא אַ קוק טהון איינס אויף דאָס אַנדערע.

”הנרות הללו שאָנו מדליקין“ . . . — זינגט דער טאַטע אונטער דער נאָז און שפּאַצירעט-ארום הין און צוריק איבער'ן זאַל, קוקט אויפ'ן חנוכה-לעמפּעל, זאָגט און זאָגט און הערט נאָר נישט אויף צו זאָגען. מיר וואָלטען וועלען, עס זאָל שוין האָבען אַיין עק, ער זאָל זיך שוין נעמען צו דער קעשענע, צום בייטעלע. מיר ווינקען זיך איבער, שטופּען-אונטער איינס דאָס אַנדערע :

1 Vishn – to wipe

2 Koytig – muddy, dirty; fartekh – apron

3 Makhn piskes – to make faces (piskes = snout, muzzle)

4 Baytele – purse, pouch

5 Shtupn – to push, shove

— Motel, geh-tzu, zog ihm Chanukeh-gelt.

— Vos epis ikh zol zogen Chanukeh-gelt?

— Azoy, vorem du bizt klener, badarfst **du** beten Chanukeh-gelt?

— Tomer[1] farkehrt[2], du bizt elter, badarfst **du** beten Chanukeh-gelt"

Der tate hert gantz gut, az mir reden fun Chanukeh-gelt, nor er makht zikh, vi er hert nit. Shtil, nisht gekhapt, geht er tzu tzum tishkestel un tzehlt geld. Es geht unz iber a kleyn frestel ibr'n layb, es tziteren di hend, es klopt dos hartz. Mir kuken oyf der steli[3], kratzen zikh unter der *peyeh,* makhen zikh *kloymersht*[4] kaltblutig, glaykh vi nit unz meynt men.

Der tate thut a hust[5].

— Hmm . . . kinder, kumt nor aher.

— Ha? Vos iz?

Bekumen unzer Chanukeh-geld, lozen mir zikh gehn, ikh un mayn bruder Motel, friyer pavoli,[6] vi di statikes, un nokhdem — gikher un gikher, mit a shprung-unter un mit a tentzel. Un biz mir kumen in unzer *cheder'l* arayn konen mir zikh nit aynhalten[7], kulyen zikh iber dray mol mit'n kop arop, mit di fis aroyf, shpringen oyf eyn fus un zingen-unter:

— מאָטעל, געה-צו, זאָג איהם חנוכה-געלט.

— וואָס עפּיס איך זאָל זאָגען חנוכה-געלט ?

— אזוי, וואָרום דו ביזט קלענער, באַדארפסט ד ו בעטען חנוכה-געלט.

— טאָמער פאַרקעהרט, דו ביזט עלטער, באַדאַרפסט ד ו בעטען חנוכה-געלט?

דער טאַטע הערט גאַנץ גוט, אַז מיר רעדען פון חנוכה-געלט, נאָר ער מאַכט זיך, ווי ער הערט ניט. שטיל, נישט געחאַפּט, געהט ער צו צום טישקעסטעל און צעהלט געלד. עס געהט אונז איבער אַ קליין פרעסטעל איבער'ן לייב, עס ציטערען די הענד, עס קלאָפּט דאָס האַרץ. מיר קוקען אויף דער סטעלי, קראַצען זיך אונטער דער פּאה, מאַכען זיך כלומרשט קאַלטבלוטיג, גלייך ווי ניט אונז מיינט מען.

דער טאַטע טהוט אַ הוסט.

— המ . . . קינדער, קומט נאָר אַהער.

— האַ ? וואָס איז ?

— נאַט אַייך חנוכה-געלט.

בעקומען אונזער חנוכה-געלד, לאָזען מיר זיך געהן, איך און מיין ברודער מאָטעל, פריהער פּאַוואָלי, ווי די סטאַטיקעס, און נאָכדעם — גיכער און גיכער, מיט אַ שפּרונג-אונטער און מיט אַ טענצעל. און ביז מיר קומען אין אונזער חדר'על אַריין קאָנען מיר זיך ניט אַיינהאַלטען, קוליען זיך איבער דריי מאָל מיט'ן קאָפּ אַראָפּ, מיט די פיס אַרויף, שפּרינגען אויף איין פוס און זינגען-אונטער :

[1] Tomer – in case

[2] Farkehrt – the opposite, the converse

[3] Stelye – ceiling

[4] *Kloymersht* – as it were (from Hebrew *k'lomar* "that is to say" plus Yiddish adverbial suffix)

[5] Hustn – to cough

[6] Pavolye – slowly, cautiously; Statike – a well-poised or composed person

[7] Aynhaltn zikh – to restrain oneself; kulyen zikh – to tumble

Eynge, beynge
Stupe tzeynge,
Artze, bartze,
Gole, shvartze,
Eymeli, reymeli,
Beygeli, feygeli —
Hop!

Un far groys *simcheh* un *hispayles*[1] geben mir zikh aleyn tzu tzvey petsh in di baken.

Es efent zikh di tir un es kumt-arayn der feter Beni.

— *Chevreh* pletzel,[2] aykh kumt Chanukeh-gelt!

Der feter Beni left-arayn di hend in *zshilet*[3]-keshene, nemt-aroys tzvey zilberne gilden un git unz Chanukeh-geld.

איינגע,ביינגע,
סטופּע צייִנגע,
אַרצע, באַרצע,
גאָלע, שוואַרצע,
עיימעלי, ריימעלי,
בייגעלי, פּייגעלי —
האָפּ !

און פֿאַר גרויס שמחה און התפּעלות געבען מיר זיך אַליין צו צוויי פּעטש אין די באַקען.

עס עפענט זיך די טיר און עס קומט-אריין דער פעטער בעני.

— חברה פּלעצעל, אַייך קומט חנוכה-געלט !

דער פעטער בעני לעגט-אַריין די הענד אין זשילעט-קעשענע, נעמט-אַרויס צוויי זילבערנע גילדען און גיט אונז חנוכה-געלד.

1 Hispayles – enthusiasm, rapture (Hebrew)

2 Pletzel – uncertain here. I know a pletzel as a flat onion roll, like a bialy. It can also be a cake. It can also be a diminutive of platz, so a “small town square.” There is also the work pletzlikh, “suddenly”

3 Zshilet – vest (cf. French *gilet*)

OY CHANUKEH

Oy Chanukah, Oy Chanukah
a yontif a sheyner,
A lustiger; a freylikher,
nito nokh azeyner.
Alle nakht mit dreydlekh shpiln mir,
Frishe heyse latkes, esn on a shir.
Geshvinder tzint kinder
Di Chanukeh lichtlech on.
Zogt Al Hanisim
Loybt Got far di nisim
Un lomir ale tantzn in kon.

אוי חנוכה, אוי חנוכה
אַ יום-טוב, א שיינער
אַ לוסטיגער, א פריילעכער
ניטאָ נאָך אזיינער.
אַלע נאַכט מיט דריידלעך שפּילן מיר,
פרישע הייסע לאַטקעס עסן אָן אַ שיעור.
געשווינדער צינט קינדער
די חנוכה ליכטלעך אָן
זאָגט על הנסים
לויבט גאָט פאַר די נסים
און לאָמיר אַלע טאנצן אין קאָן !

נ ג ה ש